

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“,

научна специалност „Нова и най-нова обща история“,

професионално направление 2.2 „История и археология“,

Тема: “Арменският въпрос в руската външна политика (края на XIX – началото на XX в.)”

Рецензент: доц. д-р Пенка Димова Пеева

Докторант: Диана Кареновна Папоян

Диана Кареновна Папоян е редовен докторант в катедра „История“ на Югозападен Университет „Неофит Рилски“–Благоевград. Зачислена е в докторска програма „Нова и най-нова обща история“ (Нова обща история), със заповед № 1526/03.07.2017 г. и тема на дисертационния труд „Арменският въпрос в руската външна политика (края на XIX – началото на XX в.)“. След приключване на срока на докторската програма Д. Папоян е отчислена с право на защита със заповед № 1139/11.07.2020 г. След съответната процедура, със заповед №1143/10.05.2021 е утвърдено научно жури за провеждане на защитата ѝ.

Диана Папоян се дипломира в Университет „Проф. д-р А. Златаров“–Бургас през 2015 г. в катедра „История и философия“ със специалност „Български език и история“. През 2016 г., след успешна защита на магистърска теза в същата катедра, придобива образователно-квалификационна степен „магистър“. За трайните интереси на докторантката към сложната материя на международните отношения свидетелстват темите на дипломните ѝ разработки за придобиване на степен „бакалавър“ и „магистър“ – и двете засягат проблеми на външната политика на Русия през XIX век и отношенията на империята с великите сили. През периода 2016-2020 г. Д. Папоян има преподавателски стаж като хоноруван асистент по Нова история и Съвременна

история в Университет „Проф. д-р А. Златаров“-Бургас. През 2019 г. Д. Папоян печели конкурс и стипендия за тримесечна специализация в гр. Ереван, Република Армения (септември – декември 2019 г.), организирана от Министерството на образованието и науката на Република България.

По темата на дисертационния труд Д. Папоян има пет публикации, четири от които са в български научни издания на Университет „Проф. д-р А. Златаров“-Бургас и ЮЗУ-Благоевград, и една в чуждо издание (*Revista Inclusiones. Revista de Humanidades y Ciencias Sociales. Chile*). Ползваният библиографски апарат е съставен от 269 източника, по-голямата част – чужди.

Представеният ми за рецензиране дисертационен труд е с обем от 371 страници. Състои се от съдържание, увод, три глави, заключение, резюме на постигнатите резултати, приложения и библиография. Дисертационният труд, авторефератът и справката за приносите и научните публикации отговарят напълно на изискванията за условията и реда за придобиване на ОНС “доктор”, определени в настоящия момент от националното законодателство.

Докторантката си е поставила цел и задачи да изследва един актуален и комплексен проблем с полемичен характер, какъвто е Арменският въпрос в руската външна политика. Това е задача с особена трудност, тъй като анализът изисква Арменският въпрос да бъде разгледан не само в национален контекст, което само по себе си е сложна задача, но най-вече като международен проблем, в който решаващият фактор е Русия. Освен това, в българската историческа наука отсъства цялостно и задълбочено изследване на Арменския въпрос и мястото му в руската външна политика. В чуждата (най-вече арменската и руската) научна литература, наред със задълбочените проучвания, съществуват и противоречиви тези или фрагментарни опити за обобщения, съпътствани с липса на обективност и безпристрастност. За актуалността и сложността на проблема говори и фактът, че и до

днес в Закавказието продължават да съществуват неуредени етно-териториални конфликти, чийто зародиш откриваме в края на XIX и началото на XXв.

Изследователската тема е дисертабилна, тъй като по своя замисъл, цели и постигнати резултати *изследването представлява първото комплексно научно проучване на Арменския въпрос и на руската политика по него в края на XIX – началото на XX в. в българската историография.*

Документалната база на изследването е изградена върху богат изворов материал от три големи чужди архива, публикуван документален материал и голям обем литературни източници, мемоари, кореспонденция, периодика. Д. Папоян е издирила, проучила и обобщила ценен архивен материал, съхраняван във фондовете на Централен държавен архив на Република Армения. Ползвала е и руски документални колекции, съхранявани във фонд "Политархив" към Архив внешней политики Российской империи и в Центральный государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства СССР. Проучен е голям обем научна литература и документални сборници, съхранявани в Арменската националната академия на науките, Националната библиотека на Република Армения, Библиотеката на Института по история към Арменската академия на науките. Свободното владееие на арменски, руски и английски език е направило възможно проучването в оригинал на наличните източници, техния подбор, синтез и критичен анализ (ползвани са общо 269 източника). Изключително съвестно и професионално са използвани и цитирани основните исторически изследвания на арменски, руски, английски, немски и български автори. *За пръв път в научно обращение са въведени множество документи от руски, арменски, английски и немски език, неизвестни досега за българската историография.*

Структурата е логически издържана и свидетелства за умело разработена изследователска стратегия. **Уводът** съдържа всички компоненти, необходими за представянето на общата картина на изследването. Всяка глава се състои от параграфи, което допринася за по-лесното открояване на отделните акценти в анализа и последователното и логично разгръщане на тезата. **Първа глава** представя интернационализирането на Арменския въпрос и превръщането му в съставна част от руската царска стратегия през 70-те години на XIX в. по целия Източен въпрос и по въпроса за Кавказ. Тук особено полезен е сравнителният анализ на руската освободителна политика спрямо балканските народи от една страна и спрямо арменците, от друга. Д. Папоян аргументирано доказва, че за руското правителство разрешаването на Арменския въпрос не представлява цел, а средство за постигането на имперските външнополитически задачи. Затова на този етап Русия не отделя ресурс за контролирането и разрешаването на проблема и не желае да се ангажира с него. **Втора глава** анализира състоянието на Арменския въпрос след Берлинския конгрес до края на XIX в. и отношението на руското правителство, което заема неутрална, а понякога и враждебна позиция по Арменския въпрос. Тук аргументирано се изясняват причините за неутралното отношение на руската дипломация спрямо репресивните действия на османското правителство към арменците – политика, която има тежки последствия за арменското население. **Трета глава** изяснява еволюцията в отношението на Русия в началото на XX в. Акцентите са поставени върху руско-арменския конфликт в Кавказ; взаимоотношенията между арменците и младотурците преди, по време и след Младотурската революция от 1908 г. и грешките на арменското националноосвободително движение. На основата на богат изворов материал, голяма част от който влиза в научно обращение за първи път, се проследява дейността на царската дипломация по въпроса за арменските реформи в Османската империя в периода 1912–1914 г.; раз-

криват се реалните мотиви за промяната в отношението на руското правителство към Арменския въпрос и решението да застане начело на реформената кампания; анализирани са причините и предпоставките, които възпрепятстват разрешаването на Арменския въпрос и довеждат до неговия трагичен край; проследени са сериозните грешки, допуснати от всички ключови участници по Арменския въпрос – Високата порта, арменските национални представители, руското правителство, Арменската апостолическа църква, Великите сили. **Заключението** съдържа балансиран и аргументиран извод за особеностите и динамиката на руската външна политика по Арменския въпрос в края на XIX – началото на XX в., както и за състоянието на арменското национално-освободително движение. Изводите представят същността на проведените проучвания, обобщават и синтезират ключови тенденции и твърдения. Д. Папоян разглежда редица спорни тези по отделните проблеми и умело използва факти и доказателства в подкрепа на свои конкретни твърдения и изводи. *Докторантката представя убедителни аргументи срещу наложени в руската и арменската историография тези*, с които се преувеличава ролята на Русия в историческата съдба на арменския народ и се представя като негов единствен защитник и застъпник. От друга страна, аргументирано се отстоява становището за отговорността на арменските национални дейци в Османската империя за неуспешния край на Арменския въпрос.

Всяка структурно обособена единица от съдържанието завършва с обобщение и плавно въвежда следващия проблем. Тази особеност на стила на Папоян придава на текста лекота и четивност, а на мисълта – яснота и завършеност. Това впечатление се допълва от компетентното използване на българските книжовни и граматически форми, от конкретното и подходящо използване на научните термини и дефиниции.

Изследването се характеризира с оригиналност и изчерпателност и има приносен характер за историческата наука. Трудът запълва съществена

празнота в българската историография за Арменския въпрос и за руската политика по него в края на XIX-началото на XX в.; проучени са аспекти на руската външна политика по Арменския въпрос, които досега не са били обект на проучване; въвеждат се в научно обращение множество документи от руски, арменски, английски и немски език, неизвестни досега за българската историография. Особено важен е приносът на дисертацията към проучването на нови факти и доказателства, важни за изясняването на спорни и дискуссионни въпроси, каквито са ролята на Русия в съдбата на арменския народ, както и ролята на арменските национални дейци в решаването на Арменския въпрос.

Моята препоръка към Диана Папоян е в бъдещи изследвания, както и с оглед бъдеща публикация на дисертацията в книжно тяло, да се разшири обхватът на темата като се проследят и други европейски и регионални влияния върху руската външна политика по Арменския въпрос.

В заключение, смятам, че Диана Кареновна Папоян е сериозен изследовател с висок потенциал за бъдещо развитие. Налице са задълбочени теоретични знания за историческите процеси; способности за самостоятелни научни изследвания; умения за издирване на извори, факти и доказателства; за структуриране и организиране на съдържанието на научния труд; за критичен анализ и аргументация.

Предлагам образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Нова и най-нова обща история“, професионално направление 2.2. „История и археология“, да бъде присъдена на Диана Кареновна Папоян за дисертационния ѝ труд “Арменският въпрос в руската външна политика (края на XIX – началото на XX в.)”.

Рецензент: Доц. д-р Пенка Пеева

23.05.2021 г.